

Baby's uit een buisje?

*Een kwalitatieve inhoudsanalyse naar de beschrijving en illustratie
van kunstmatige bevruchting in seksuele voorlichtingsboeken voor
kinderen en jongeren*

Student: J.V. van Ommen (s4615514)

Begeleider en eerste beoordelaar: dr. B.E. Bartelink & dr. S. Parlevliet

Tweede beoordelaar: prof. dr. H. Korpershoek

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

6 juni 2025

Aantal woorden: 7236

Abstract

In recent decades, sexuality education has shifted from a focus on biological processes to increased attention for relational, social, and identity-forming aspects. Simultaneously, family structures have diversified due to technological developments such as assisted reproduction. For children growing up in families formed through these methods, inclusive representation in educational materials is important. Children's books play a key role in this process, yet the way assisted reproduction is represented in these books remains underexplored.

This study investigates how assisted reproduction is described and illustrated within the theme of reproduction in Dutch-language sexuality education books for children aged 4 to 15. A qualitative content analysis was conducted on nine books, using both deductive and inductive coding in Atlas.ti. Themes included types of assisted reproduction, family structures, motives, and psychosocial dimensions.

Findings show that eight of the nine books refer to assisted reproduction, with variation in depth and tone. Informative books focus on medical explanations (e.g., ivf, insemination), while narrative books use accessible stories centred on love and family. Language and illustrations are tailored to the age group. Although some attention is given to family diversity, representations of non-traditional family forms, such as two-mother households or single parenthood, remain limited.

Sexuality education books contribute to both knowledge and normalization of assisted reproduction. However, psychosocial and ethical aspects, such as the child's right to know their genetic origins, are often overlooked. A more inclusive approach is recommended to better reflect the lived experiences of children in diverse family contexts.

Inhoudsopgave

Abstract	2
Inleiding	4
Doel en vraagstelling.....	5
Theoretisch kader	6
Seksuele voorlichting	6
Voorlichtingsboeken voor kinderen	7
Onderzoek naar afbeeldingen in boeken	8
Kunstmatige bevruchting.....	9
Ethische kwesties en psychosociale aspecten	11
Belang van representatie van kunstmatige bevruchting en diverse gezinsvormen	12
Methode	14
Steekproef en selectie	14
Procedure.....	15
Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid	15
Resultaten	17
Motieven voor het kiezen voor kunstmatige bevruchting	17
Verschillende vormen van kunstmatige bevruchting.....	19
Gezinsvormen.....	21
Samenstelling van familie en emoties ten opzichte van familie	22
Verhalende versus informatieve boeken	24
Conclusie	28
Discussie	30
Inhoudelijke reflectie	30
Sterke punten van het onderzoek.....	31
Beperkingen van het onderzoek.....	32
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....	33
Referentielijst	35
Boekenlijst	40
Bijlagen	41

Inleiding

In de afgelopen decennia is seksuele voorlichting aanzienlijk geëvolueerd. Er zijn duidelijke verschuivingen zichtbaar in zowel de inhoud als in de benadering van seksuele voorlichting. Waar seksuele voorlichting vroeger primair gericht was op biologische processen en voortplanting, is er tegenwoordig steeds meer aandacht voor relationele, sociale en identiteitsvormende aspecten van seksualiteit. (Cense, De Grauw & Vermeulen, 2019; De Looze et al., 2023)

Tegelijkertijd hebben gezinsstructuren de afgelopen veertig jaar een grote transformatie ondergaan, mede door technologische vooruitgang, zoals in-vitrofertilisatie (Imrie & Golombok, 2020). Nieuwe gezinsvormen, waaronder gezinnen met twee moeders of vaders, donor gezinnen of draagmoeder gezinnen, wijken af van het traditionele model van een heteroseksueel, genetisch verwant ouderpaar met kinderen. Hoewel kinderen die opgroeien in dergelijke gezinsvormen soms sociale uitsluiting ervaren, blijkt dat zij net zo goed functioneren en psychologisch zijn aangepast als kinderen in traditionele gezinnen (Imrie & Golombok, 2020).

Kinderboeken spelen een belangrijke rol in de manieren waarop kinderen kennis maken met onderwerpen als voortplanting, ouderschap en gezin (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023). Hoe kunstmatige bevruchting hierin wordt uitgelegd (of juist onbesproken blijft) beïnvloedt hoe kinderen denken over wat ‘normaal’ is en wat als ‘anders’ wordt gezien. Representaties in boeken weerspiegelen daarmee wat maatschappelijk wordt gezien als legitieme vormen van ouderschap (De Looze et al., 2023). Voor kinderen die opgroeien in een gezin dat tot stand is gekomen via kunstmatige bevruchting is het belangrijk dat zij zichzelf kunnen herkennen in verhalen. Dit draagt bij aan identiteitsontwikkeling, zelfbeeld en inclusie. Jongeren geven bovendien aan dat zij behoefte hebben aan eerlijke en diverse representaties in seksuele voorlichting (Cense, Grauw & Vermeulen, 2019).

Hoewel er in toenemende mate onderzoek wordt gedaan naar representatie van gender, seksualiteit en gezinsvormen in kinderboeken (Sunderland, 2011), blijft de manier waarop kunstmatige bevruchting hierin wordt weergegeven grotendeels onderbelicht. Juist vanwege de maatschappelijke en technologische ontwikkelingen op dit vlak is het van belang om na te gaan of en hoe deze veranderingen worden weerspiegeld in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen (Botelho & Rudman, 2009).

Doel en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in óf en op wat voor manier kunstmatige bevruchting wordt beschreven en geïllustreerd in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar de inhoud van de uitleg, maar ook naar de manier waarop gezinsvormen, ouderrollen en reproductieve processen visueel en tekstueel worden gerepresenteerd. Deze analyse biedt inzicht in de wijze waarop kinderboeken bijdragen aan het construeren van opvattingen over gezin, ouderschap en reproductie. In dit bachelorwerkstuk wordt daarom onderzoek gedaan naar de vraag: *Hoe wordt kunstmatige bevruchting beschreven en geïllustreerd bij het thema voortplanting in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen?*

Theoretisch kader

In het theoretisch kader worden de belangrijkste concepten en theorieën uiteengezet die richting geven aan dit onderzoek. Het omvat essentiële concepten betreffende algemene seksuele voorlichting, voorlichtingsboeken voor kinderen, kunstmatige bevruchting, ethische kwesties, psychosociale aspecten en de representatie van diverse gezinsvormen en op welke wijze deze concepten worden geïntegreerd in seksuele voorlichting in kinderboeken.

Seksuele voorlichting

Seksuele voorlichting wordt internationaal erkend als een belangrijk middel om seksuele gezondheid te bevorderen, ongewenste zwangerschappen te voorkomen en kennis over seksuele grenzen en rechten over te brengen (Cense, de Grauw & Vermeulen, 2020). Toch spreken traditionele vormen van seksuele voorlichting, waarbij de focus vooral ligt op risico's zoals soa's en zwangerschap, jongeren vaak onvoldoende aan. Wereldwijd is er een gebrek aan inclusieve en leeftijdsadequate seksuele voorlichting (Wan Nawi et al., 2021).

In veel landen wordt seksuele voorlichting namelijk nog belemmerd door culturele taboes, gebrek aan training en onvoldoende materiaal (Wan Nawi et al., 2021). Jongeren geven aan dat zij behoefte hebben aan seksuele voorlichting die ook ingaat op plezier, relaties, wensen en grenzen, diversiteit en sociale aspecten zoals groepsdruk (Krebbekx, 2018). Daarbij is praten over emoties en relaties belangrijker dan alleen biologische feiten (Pound et al., 2017). Een veilige leeromgeving waarin jongeren zich vrij voelen om vragen te stellen en ervaringen te delen is daarbij essentieel. De rol van de docent verschuift daarbij idealiter van expert naar facilitator die jongeren ondersteunt in het ontwikkelen van hun eigen oordeel (Cense, de Grauw & Vermeulen, 2020). Toch voelen leraren zich onzeker bij het geven van seksuele voorlichting en zijn ze vaak onvoldoende opgeleid om deze rol als docent seksuele voorlichting te vervullen (Pound et al., 2017). Jongeren hechten verder waarde aan een open

en veilige leeromgeving, waarin ruimte is voor hun eigen vragen, ervaringen en discussie, en waarin zij zich gehoord en serieus genomen voelen (Naezer & Jansen, 2017).

Tegelijkertijd is er groeiende kritiek op de heteronormatieve en seculiere ondertoon van veel lesmateriaal dat in Nederland wordt gebruikt, wat niet altijd inclusief is voor LHBTIQ+-jongeren of jongeren met religieuze achtergronden (Bartelink & Wiering, 2020). De huidige situatie vraagt om hernieuwde aandacht voor de participatie van jongeren zelf in de vormgeving van seksuele educatie (Naezer & Jansen, 2017). Zij zouden mee moeten kunnen denken over het selecteren van thema's, de keuze voor werkvormen en het ontwikkelen van inclusieve materialen (Cense, de Grauw & Vermeulen, 2020). Ook aandacht voor kunstmatige bevruchting draagt bij aan meer inclusieve seksuele voorlichting.

Op basis van deze literatuur wordt in dit onderzoek onderzocht in hoeverre kindervoorlichtingsboeken aansluiten bij een inclusieve, leeftijdsadequate en cultuurgevoelige benadering van seksuele voorlichting door te onderzoeken op welke manier en in welke mate kunstmatige bevruchting en verschillende gezinsvormen hierin terugkomen.

Voorlichtingsboeken voor kinderen

Een andere manier om kinderen te informeren over seksualiteit dan in een klaslokaal, is door middel van seksuele voorlichtingsboeken. Er is een aantal onderzoeken gedaan dat een beeld heeft geschetst over seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen. Liang en Bowcher (2018) hebben onderzoek gedaan naar Chinese prentenboeken over seksuele voorlichting voor kinderen van 3 tot 6 jaar. Hierbij hebben zij gebruikgemaakt van het legitimering kader van Van Leeuwen, waarin vier strategieën aan bod komen: autorisatie, morele evaluatie, rationalisering en mythopoesis (Liang & Bowcher, 2018). Zij vonden dat de nadruk in Chinese prentenboeken vooral lag op moederlijke autoriteit en een stereotiep heteroseksueel beeld en dat er weinig ruimte was voor alternatieve gezinsvormen (Liang & Bowcher, 2018).

Verder werd vooral de nadruk gelegd op liefde, verantwoordelijkheid en zorg in beschrijvingen van biologische gebeurtenissen, fysieke kenmerken en relaties.

Ook Hassamancioğlu en Ceylan (2023) hebben onderzoek gedaan naar kinderboeken en dan specifiek naar hoe reproductie wordt weergegeven in deze kinderboeken. Voor het onderzoek hebben zij gekeken naar Turkse of in het Turks vertaalde kinderboeken. Hun bevindingen waren dat het vaak de moeder is die gepositioneerd wordt als de informatieve ouder, dat boeken veel gebruik maken van metaforisch taalgebruik, dat in slechts drie boeken het bestaan van alternatieve vormen van ouderschap werden benoemd en dat slechts vijf boeken een oudergids bevatten (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023). De onderzoekers pleiten voor ontwikkelingsgerichte standaarden voor seksuele voorlichting en geven aan dat er behoefte is aan meer boeken over reproductie die wetenschappelijk kloppen, cultuurgevoelig zijn, ouders ondersteunen én kinderen op een veilige en begrijpelijke manier informeren (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023).

Deze onderzoeken laten zien dat seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen belangrijke culturele normen en waarden weerspiegelen, waarbij vaak een traditioneel beeld van gezinnen en voortplanting centraal staat. Naast tekst speelt ook beeldmateriaal een grote rol in hoe kinderen informatie over voortplanting begrijpen. Bij de analyse in dit onderzoek wordt gekeken naar zowel tekst als beeld, om zo een compleet beeld te krijgen van de intentie van de auteur.

Onderzoek naar afbeeldingen in boeken

In boeken kunnen tekst en beeld samenwerken om betekenis te creëren. Nikolajeva en Scott (2020) hebben een instrument ontwikkeld om afbeeldingen in boeken mee te interpreteren. In het model onderscheiden zij vier typen interactie tussen tekst en beeld in prentenboeken: symmetrisch, aanvullend, tegenstemmend en contrasterend. Bij een

symmetrische relatie vertellen tekst en beeld dezelfde boodschap, maar in verschillende vormen. De informatie is grotendeels overlappend en de lezer krijgt bevestiging via twee bronnen (Nikolajeva & Scott, 2000). Een aanvullende relatie betekent dat één bron informatie toevoegt aan de andere bron, om samen een rijke interpretatie te kunnen bieden. De afbeelding geeft dan bijvoorbeeld extra emotie die niet in de tekst is geschreven (Nikolajeva & Scott, 2000). Wanneer tekst en afbeeldingen verschillende of zelfs conflicterende perspectieven bieden, is er sprake van een tegenstemmende relatie. Hierbij moet de lezer actief bemiddelen om het verhaal te begrijpen en vraagt het de interpretatie van de lezer (Nikolajeva & Scott, 2000). De laatste relatie, de contrasterende relatie, houdt in dat afbeeldingen en tekst samenwerken om te zorgen voor een diepere betekenis. Dit creëert spanning en onzekerheid voor de lezer en daagt uit tot actieve betekenisconstructie (Nikolajeva & Scott, 2000).

Het is belangrijk om te realiseren dat de vier interacties zich bevinden op een spectrum en dat het dus geen strikte afbakeningen zijn. Prentenboeken bevatten vaak meerdere dynamieken tegelijk (Nikolajeva & Scott, 2000). In de analyse van dit onderzoek wordt ook gebruikgemaakt van het model van Nikolajeva en Scott (2000) om te beoordelen hoe illustraties en teksten in de geanalyseerde boeken samenwerken in het overbrengen van informatie over voortplanting en gezinsvorming. Daarbij wordt gekeken naar de intentie achter de illustraties en hoe deze bijdragen aan betekenisgeving voor jonge lezers.

Kunstmatige bevruchting

Sommige mensen zijn niet in staat om kinderen te krijgen op een natuurlijke wijze. Dit geldt voor koppels van hetzelfde geslacht en voor heterostellen waarbij er sprake is van onvruchtbaarheid. Mogelijke oorzaken voor de onvruchtbaarheid zijn bijvoorbeeld: ziekte aan de eileiders, ovulatie defecten, endometriose, waarbij de cellen van het baarmoederslijmvlies

zich buiten de baarmoeder bevinden, en abnormale spermafysiologie (Hummel, W.P. & Kettel, L., 1997).

Een manier om toch de kinderwens te kunnen vervullen, is door gebruik te maken van kunstmatige bevruchting. Een bekende vorm van kunstmatige bevruchting is in-vitrofertilisatie (ivf). Bij ivf worden eicellen buiten het lichaam bevrucht met zaadcellen en daarna teruggeplaatst in de baarmoeder. Deze techniek wordt voornamelijk toegepast bij paren met vruchtbaarheidsproblemen, maar wordt ook gebruikt door alleenstaande vrouwen en homoseksuele stellen die kinderen willen krijgen (Edwards, 1991). Het proces vereist hormoonbehandelingen om de rijping van meerdere eicellen te stimuleren, waarna deze via een kleine chirurgische ingreep worden geoogst (Kieffer, 1980). Vervolgens worden ze in een laboratorium bevrucht en, na een aantal dagen van deling, teruggeplaatst in de baarmoeder. Een aanverwante techniek is cryopreservatie, waarbij embryo's worden ingevroren voor toekomstig gebruik. Deze techniek maakt het mogelijk meerdere ivf-pogingen te doen zonder telkens een volledige hormonale cyclus te doorlopen, en draagt bij aan kostenreductie en flexibiliteit binnen vruchtbaarheidsbehandelingen (Edwards, 1991).

Naast ivf zijn er ook andere technieken, zoals kunstmatige inseminatie met donorsperma, eiceldonatie, embryodonatie en draagmoederschap. Deze methoden maken het mogelijk om genetisch verwante of niet-verwante kinderen te krijgen, afhankelijk van de gekozen procedure (Shelton et al., 2009).

In dit onderzoek wordt gekeken naar welke verscheidenheid aan vormen van kunstmatige bevruchting wordt behandeld in de boeken en op welke manier. Daarbij wordt aandacht besteed aan de diversiteit aan gezinsvormen die hieruit kunnen voortvloeien, zoals gezinnen met twee moeder of alleenstaande ouders, en hoe deze worden weergegeven.

Ethische kwesties en psychosociale aspecten

Hoewel kunstmatige bevruchting voor velen de mogelijkheid biedt om ouders te worden, brengt deze technologie ook diverse ethische, sociale en psychologische vragen met zich mee. Zo is er discussie over wie als ‘ouder’ wordt beschouwd bij het gebruik van donormateriaal of draagmoederschap en over de betekenis van genetisch verwantschap binnen deze nieuwe gezinsvormen.

Onderzoek van Shelton et al. (2009) laat zien dat kinderen die geboren zijn door middel van kunstmatige bevruchting over het algemeen geen grotere kans hebben op psychologische problemen dan natuurlijk verwekte kinderen. Wel zijn er aanwijzingen voor biologische risico's, zoals een verhoogde kans op vroeggeboorte of een laag geboortegewicht (Shelton et al., 2009). Vaders scoorden alleen in de onderzochte groep verwekt via eiceldonatie hun kinderen significant hoger op gedragsproblemen. Een kanttekening hierbij is dat ouders niet werd gevraagd of zij hun kind hadden geïnformeerd over de manier van conceptie, terwijl dit mogelijk van invloed is op de psychologische uitkomst (Shelton et al., 2009).

Naast de psychologische effecten op kinderen zijn ook de psychosociale gevolgen van mislukte vruchtbaarheidsbehandelingen voor wensouders relevant. Uit het onderzoek van Weaver (1997) blijkt dat stellen gevoelens van rouw, teleurstelling en relatieproblemen kunnen ervaren na een onsuccesvolle ivf-behandeling. Daarbovenop ervaren mensen die ongewenst kinderloos zijn vaak stigmatisering, zeker in contexten waarin ouderschap cultureel als normatief en essentieel wordt gezien (Gerrits & Kroes, 2023). De opkomst en beschikbaarheid van kunstmatige bevruchting kan hiertegen werken door nieuwe vormen van ouderschap te introduceren en maatschappelijke gesprekken over onvruchtbaarheid en gezinsvorming op gang te brengen (Gerrits & Kroes, 2023).

Sinds de geboorte van het eerste ivf-kind zijn wereldwijd ethische discussies ontstaan over de grenzen en toepassingen van deze technologie (Asplund, 2019). Een veelbesproken thema betreft de leeftijdsgrens voor toegang tot ivf. Argumenten voor de leeftijdsgrens zijn onder meer gebaseerd op de medische risico's voor moeder en kind, afnemende slagingspercentages en het streven naar een rechtvaardige verdeling van zorgmiddelen (Asplund, 2019). Tegenstanders benadrukken daarentegen het belang van reproductieve autonomie, lichamelijke gezondheid op oudere leeftijd en leeftijdsdiscriminatie (agisme).

Verder zijn er ethische dilemma's rondom het gebruik van donorzaad en -eicellen. Deze betreffen vooral het recht van het kind om zijn of haar genetische afkomst te kennen, wat in sommige landen wettelijk is vastgelegd (Sophie, A., 2023). Daarnaast is het verkrijgen van informed consent van alle betrokken partijen, zoals ontvangers, donoren en draagmoeders, essentieel voor het waarborgen van ethisch verantwoorde zorg (Sophie, A., 2023).

In de analyse wordt onderzocht of er in de boeken aandacht is voor het recht van het kind om zijn of haar genetische afkomst te kennen. Dit is van belang voor zowel de psychosociale ontwikkeling van het kind als voor de ethische verantwoorde wijze waarop informatie wordt aangeboden.

Belang van representatie van kunstmatige bevruchting en diverse gezinsvormen

Het is belangrijk om kinderen te informeren over kunstmatige bevruchting, omdat het bijdraagt aan de inclusieve seksuele voorlichting waar jongeren naar vragen. Bovendien helpt het benoemen van kunstmatige bevruchting om verwarring en gevoelens van 'anders zijn' te voorkomen bij kinderen die zelf of via klasgenootjes met deze realiteit te maken hebben. Ook worden kinderen, door het informeren over kunstmatige bevruchting, voorbereid op de complexiteit van het onderwerp, wat in latere levensfasen van belang kan zijn voor het

begrijpen voor thema's als LGBTQ+-ouderschap. Daarnaast is het bij kunstmatige bevruchting met behulp van een donor ook belangrijk om kinderen te informeren over hun genetische achtergrond, met oog op het recht van kinderen om te weten wie hun biologische ouder is (Sophie, A., 2023). Uit het onderzoek van Golombok et al. (2002) bleek dat maar twee van de 37 onderzochte kinderen die zijn verwerkt door middel van donorinseminatie, wisten van hun genetische afkomst.

Verder staat volgens Hassamancioğlu en Ceylan (2023), zoals eerder vermeld, maar in slechts drie van de elf van hun onderzochte boeken informatie over kunstmatige bevruchting. Dit is nog erg weinig en daarom is het belangrijk dat het meer gerepresenteerd gaat worden in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen. De wijze waarop gezinsvormen worden gerepresenteerd in boeken is ook van belang, omdat kinderen via deze boeken een beeld vormen van wat gangbaar of 'normaal' is (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023). Een beperkte representatie kan bijdragen aan een minder inclusief wereldbeeld, terwijl expliciete en positieve erkenning van diverse gezinsvormen juist kan bijdragen aan erkenning, herkenning en normalisering.

Methode

Dit onderzoek heeft als doel inzicht te krijgen in óf en op wat voor manier kunstmatige bevruchting wordt beschreven en geïllustreerd in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen. De centrale vraag luidt: *Hoe wordt kunstmatige bevruchting beschreven en geïllustreerd bij het thema voortplanting in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen?* Om deze vraag te beantwoorden is een kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd op seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen.

Steekproef en selectie

Er is een selectie van negen kinderboeken voor kinderen van 4 tot en met 15 jaar oud gemaakt via het Centraal Bestand Kinderboeken. De boeken zijn geselecteerd op basis van relevantie voor het thema voortplanting, waarbij is gezocht op termen als ‘bevruchting’, ‘baby’, ‘seksuele voorlichting’ en ‘geboorte’. Alleen boeken waarin expliciet uitleg wordt gegeven over hoe kinderen ontstaan, zijn meegenomen. De reden voor de gekozen leeftijd is dat er in boeken veel aandacht is voor bevruchting rond de leeftijd dat kinderen broertjes of zusjes krijgen (4-6 jaar). Daarnaast beginnen kinderen van 6 tot 12 jaar steeds meer interesse te tonen in zwangerschap, geboorte en voortplanting (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023). Dit biedt ruimte voor de introductie van bijvoorbeeld in-vitrofertilisatie. Bovendien hebben adolescenten (12-15 jaar) al een breder begrip van voortplanting en leren zij over de rol van hormonen en culturele opvattingen. Vanaf 15 jaar kunnen dan ook onderwerpen zoals kunstmatige bevruchting aan bod komen (UNESCO, 2018). Er is dus gekozen voor een selectie van seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen van 4-15 jaar waarin kunstmatige bevruchting op verschillende manieren wordt beschreven. Deze selectie biedt daarom veel stof voor dit bachelorwerkstuk. Verder is er alleen gekeken naar in het Nederlands geschreven of in het Nederlands vertaalde boeken van 2010-2025, omdat kunstmatige bevruchting in de afgelopen 15 jaar sterk is ontwikkeld.

Procedure

De gekozen seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen zijn eerst volledig gelezen en er zijn passages geselecteerd, die vervolgens zijn meegenomen in de analyse. Dit is gedaan door de boeken te scannen en passages te selecteren waarin informatie staat over (kunstmatige) bevruchting. De geselecteerde passages uit de seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen zijn geanalyseerd door middel van coderen met het programma Atlas.ti.

Eerst is er deductief gecodeerd vanuit wetenschappelijke literatuur. Dat betekent dat er codes zijn ontwikkeld vanuit informatie in wetenschappelijke literatuur. De codes die vanuit de wetenschappelijke literatuur zijn geformuleerd, zijn: vormen van kunstmatige bevruchting, ethische en juridische kwesties, gezinsvormen, seksuele voorlichting en motieven voor kunstmatige bevruchting. Vervolgens zijn de kinderboeken met behulp van de codeboom, die ontstaan is door deductief coderen, ook nog inductief gecodeerd. Dat betekent dat vanuit de geselecteerde boeken zelf codes zijn gemaakt (Hsieh, H.F., & Shannon, S.E., 2005). Dit is gebeurd aan de hand van de Constant Comparative Method (Boeije, 2002), zodat de codeboom aangepast kon worden door vergelijking binnen hetzelfde thema en er een definitieve codeboom ontstond met hoofd- en subcodes. Door het inductief coderen kwamen de subcodes 'proces' en 'emotie' er nog bij en is de code over ethische en juridische kwesties aangepast naar ethische kwesties en psychosociale aspecten. De definitieve codeboom is overzichtelijk opgeschreven en de geselecteerde passages zijn daarmee gecodeerd. De in de methodesectie beschreven analyse is uitgevoerd op negen geselecteerde boeken. De codeboom die is opgesteld en gebruikt voor de analyse, is te zien in Bijlage 1.

Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid

Er zijn diverse stappen genomen ter bevordering van de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek. Voor één van de boeken is de codering uitgevoerd door de onderzoeker en een medestudent, waarna verschillen in interpretatie zijn besproken tot overeenstemming

werd bereikt. Dit wordt interbeoordelaarsbetrouwbaarheid genoemd. Door te discussiëren over de best passende codes, is de invloed van subjectieve interpretaties beperkt en wordt er bijgedragen aan een grotere objectiviteit in de codering.

Daarnaast is de codeboom voortdurend aangepast naarmate meer bronnen geanalyseerd werden om te zorgen voor een accurate en uitgebreide weergave van de thema's. Bovendien is er tijdens de analyse structureel geschakeld tussen wetenschappelijke literatuur en de boeken om tot representatieve codes te komen.

Resultaten

Er zijn negen Nederlandstalige kinderboeken geanalyseerd die seksuele voorlichting behandelen. De boeken zijn bedoeld voor kinderen van 4 tot 15 jaar. Vier van deze boeken zijn informatief van aard: ze leggen op een directe manier uit hoe voortplanting werkt. De andere vier boeken zijn verhalend van karakter: hierin wordt seksuele voorlichting verwerkt in een fictief verhaal. De boeken zijn tussen 2010 en 2025 uitgegeven en variëren in opbouw, toon en doelgroep. In acht van de negen boeken wordt kunstmatige bevruchting behandeld. In één boek komt dit onderwerp dus helemaal niet ter sprake. De mate waarin kunstmatige bevruchting wordt behandeld varieert per boek, net als de manier waarop het wordt beschreven. De hoofdthema's die uit de analyse zijn gekomen staan hieronder beschreven.

Motieven voor het kiezen voor kunstmatige bevruchting

In alle geanalyseerde boeken wordt geschreven over motieven voor het kiezen voor kunstmatige bevruchting. In de meeste fragmenten wordt verwezen naar het feit dat een man of vrouw onvruchtbaar is (zie Figuur 1 en 3). Een voorbeeld hiervan is te vinden in *Wat groeit er in mama's buik?* (2018): 'Soms wordt een vrouw niet zwanger, ook al willen de man en vrouw wel graag een kind. Misschien is dan de weg naar de baarmoeder te nauw. Of de zaadjes van de man zijn niet sterk genoeg om de lange weg naar de eicel af te leggen.' (Herzog, A., 2018). Enkele fragmenten verwijzen naar koppels van hetzelfde geslacht als doelgroep die voor kunstmatige bevruchting kunnen kiezen, omdat zij op een natuurlijke manier geen kinderen kunnen krijgen (zie Figuur 2). Dit komt slechts in enkele van de geanalyseerde boeken voor.

Figuur 1

Zwakke zaadcellen

Noot. Overgenomen uit Hoe worden baby's gemaakt, door A. Fiske, 2020, p. 23.

Figuur 2

Lesbisch stel

Noot. Overgenomen uit Hoe worden baby's gemaakt, door A. Fiske, 2020, p. 23.

Figuur 3

Eiceldefect

Noot. Overgenomen uit Hoe worden baby's gemaakt, door A. Fiske, 2020, p. 23.

In figuur 1 is te zien dat een man en een vrouw hand in hand staan met daarbij de tekst: 'Ik heb te weinig zaadcellen.' Dit laat zien dat wanneer een man onvruchtbaar is, er gekozen kan worden voor kunstmatige bevruchting. Ook in figuur 3 zijn een man en een vrouw te zien waarbij onvruchtbaarheid als reden wordt gegeven voor kunstmatige bevruchting: 'Mijn eitjes worden niet bevrucht.' In figuur 2 wordt daarentegen een andere reden gegeven voor kunstmatige bevruchting, namelijk voor koppels van hetzelfde geslacht: 'Wij hebben allebei geen zaadcellen.' In alle drie de afbeeldingen hebben de mensen blij gezichten en staan ze hand in hand. Dit laat zien dat ondanks dat de stellen geen kinderen kunnen krijgen op een natuurlijke manier, ze wel blij zijn met de mogelijkheid tot kunstmatige bevruchting. Het feit dat ze hand in hand staan laat zien dat de stellen van elkaar houden en dat er geen verschil zit tussen een heterostel en een koppel van hetzelfde geslacht met betrekking tot de kinderwens.

Daarnaast is er in één van de boeken ook aandacht voor alleenstaand ouderschap: ‘(...) de alleenstaande vrouw of alleenstaande man die hebben gekozen met behulp van het draagmoederschap een baby te krijgen.’ (R.H. Harris, 2015).

Hoewel onvruchtbaarheid dus veruit de meest genoemde reden is, wordt in enkele gevallen dus ook ruimte geboden voor een bredere kijk op ouderschap, waarin verschillende gezinsvormen worden erkend.

Verskillende vormen van kunstmatige bevruchting

Alle gecodeerde boeken besteden aandacht aan verschillende vormen van kunstmatige bevruchting, wat duidt op een brede erkenning van het belang om de verschillende vormen van kunstmatige bevruchting aan kinderen uit te leggen. Ivf en inseminatie zijn in de meeste boeken de enige vormen van kunstmatige bevruchting die aan bod komen, of worden het meest uitgebreid behandeld. Andere methoden van kunstmatige bevruchting worden aanzienlijk minder vaak besproken. De manier waarop ivf en de andere vormen van kunstmatige bevruchting worden beschreven en geïllustreerd verschilt per boek, zowel in mate van detail als in toon. Ook het aantal fragmenten per boek varieert. Sommige boeken geven een uitgebreide, stapsgewijze uitleg van het proces met medische termen en illustraties. In *Seks en zo* (2015) gaat het bijvoorbeeld dieper in op het proces van ivf en inseminatie. Andere boeken geven slechts een beknopte vermelding, zoals in *Waar komen baby's vandaan* (2021), waar het vooral bij een globalere uitleg van ivf en inseminatie blijft en er minder wordt ingezoomd op de processen zelf.

In het boek *Seks en zo* (2015) wordt geschreven over sperma- en eicelbewaring : ‘Haar eitjes worden dan in de diepvries bewaard en, als zij dat wil, later gebruikt om een baby te krijgen door middel van in-vitrofertilisatie.’ (Harris, R.H., 2015). Daarnaast wordt in het boek *Geboorte* (2019) ook verteld over embryodonatie: ‘Tot slot kun je een embryo adopteren.’

(Druvert, H. 2019). Dit is het enige boek in de selectie waarin deze vorm van kunstmatige bevruchting expliciet aan bod komt. In de overige boeken wordt er vooral over ivf, inseminatie, donorschap of draagmoederschap gesproken.

Er is een duidelijk verschil in het taalgebruik en illustraties in de boeken die gericht zijn op jongere kinderen (4-8 jaar) en boeken die gericht zijn op oudere kinderen (9-13 jaar). Zo worden er in de boeken die bedoeld zijn voor jongere kinderen korte zinnen gebruikt en simpel taalgebruik: 'Papa heeft de gekregen zaadjes in mama's buik gezet.' (Meerhoff, F., 2016). In boeken voor oudere kinderen worden juist meer medische termen en langere zinnen gebruikt:

[‘De dokter haalt bijvoorbeeld een eitje uit een van de eierstokken en legt dit in een glazen schaal met sperma. Dit sperma is afkomstig van een zaadlozing. Nadat het eitje is bevrucht door een van de zaadcellen uit het sperma, wordt het in de baarmoeder geplant. Nestelt het zich daar, dan komt er een zwangerschap op gang.’] (Harris, R.H., 2015).

Er is dus duidelijk te zien dat het taalgebruik en de manier van omschrijven verschilt per doelgroep.

Figuur 4

Dokter die zaadjes geeft

Noot. Overgenomen uit *Twee mama's*, door H. Druvert, 2019, p. 5.

Figuur 5

Ivf in het laboratorium

Noot. Overgenomen uit *Seks en zo*, door R.H. Harris, 2018, p. 56.

Daarnaast verschillen de illustraties in de boeken. In figuur 4 is een afbeelding te zien uit een boek voor jonge kinderen, waarin inseminatie op een versimpelde manier is laten zien. Op de illustratie is een dokter te zien met een zak met donorzaad en een vrouw die de zak aanpakt. In boeken voor oudere kinderen zijn de afbeeldingen daarentegen gedetailleerder, zoals in figuur 5. De afbeelding illustreert daar namelijk het proces van ivf in het laboratorium. Het laat meer diepgang zien door dokters en medische instrumenten af te beelden.

Ook de manier waarop de vormen van kunstmatige bevruchting in de boeken wordt beschreven, verschilt. Zo wordt in de verhalende boeken, zoals het boek *Twee mama's* (2013), weinig ingegaan op het proces en wordt het vaak kort en simpel beschreven: 'Via zo'n ziekenhuis krijgt Femke wat zaadjes en die krijgt Roos in haar buik.' (Pardi, F., 2013). In de informatieve boeken wordt daarentegen het proces veel gedetailleerder verteld: 'Als het sperma onvoldoende van kwaliteit is, kunnen de 'beste' zaadcellen van de man geselecteerd worden en in de baarmoeder van de vrouw ingebracht worden, na een hormoonbehandeling om de eisprong te stimuleren.' (Druvert, H., 2019). Deze informatieve boeken zijn geschreven voor wat oudere kinderen vanaf 9 jaar.

Gezinsvormen

Onder het hoofdthema 'gezinsvormen' vallen passages die betrekking hebben op de objectieve gezinsvormen, zoals twee-moeder-gezinnen, twee-vader-gezinnen of gezinnen die gebruik hebben gemaakt van donorconceptie. In drie van de negen geanalyseerde boeken wordt expliciet aandacht besteed aan niet-traditionele gezinsvormen. Er is een aantal relevante citaten gecodeerd, waarvan er een paar betrekking hebben op gezinnen met twee moeders, één over gezinnen met twee vaders en één over een gezin dat gebruik heeft gemaakt van donorconceptie. Een terugkerend thema in deze fragmenten is dat gezinsdiversiteit vaak in eenvoudige bewoordingen wordt uitgelegd, passend bij de doelgroep van het boek: 'Roos en

Femke zijn twee vrouwen (...). Roos en Femke houden van elkaar en ze willen samen een gezin met kinderen, precies zoals bij een papa en mama.’ (Pardi, F., 2013). In *Waar komen baby’s vandaan?* (2021) wordt daarnaast ook het twee-vadergezin benoemd: ‘Maar als twee mannen samen een kindje willen kan dat wel. Dan krijgen ze bijvoorbeeld samen met één of twee mama’s een kindje.’ (Oud, P., 2021).

Naast het expliciet benoemen van diverse gezinsvormen, wordt in sommige boeken ook een meer traditioneel beeld van ouderschap als uitgangspunt genomen: ‘Papa als je een baby wilt, dan moet je toch seksen?’ (Herzog, A., 2018). Bij deze tekst staat ook een illustratie van een man en vrouw in bed. Deze formulering en combinatie van tekst en beeld suggereert dat een kind in eerste plaats ontstaat uit geslachtsgemeenschap en liefde tussen een man en een vrouw, waarmee alternatieve gezinsvormen als uitzonderlijk kunnen worden gepositioneerd.

Hoewel de aanwezigheid van niet-traditionele gezinsvormen in drie boeken een zekere mate van representatie laat zien, blijft deze beperkt. Er is verder nauwelijks aandacht voor andere vormen zoals gezinnen met meer dan twee ouders. Ook gezinnen met alleenstaande ouders worden nauwelijks besproken in de boeken.

Samenstelling van familie en emoties ten opzichte van familie

Bij het thema ‘familie’ gaat het om passages waarin de samenstelling van het gezin wordt belicht en hoe daar op emotioneel vlak op gereageerd wordt. Er wordt onderscheid gemaakt tussen traditionele gezinnen (vader en moeder met eigen biologische kinderen) en vooruitstrevende gezinnen, die tot stand zijn gekomen door middel van kunstmatige bevruchting, zoals gezinnen met twee moeders of ouders die gebruik hebben gemaakt van donorconceptie. Er is in de boeken geen aandacht voor de alleenstaande moeder die zwanger

wordt van een donor. Verder is het thema ook onderverdeeld in de emoties van ouders en de kinderen in het gezin met betrekking tot hun familie.

In veel boeken ligt vooral de nadruk op blijde en harmonieuze vooruitstrevende gezinnen. In *Twee mama's* (2013) komt dit onder andere naar voren in een illustratie van twee moeders met hun kinderen, waarbij iedereen blij kijkt (Figuur 6). Dit laat zien dat hoewel het geen traditionele familie is, zowel de moeders als de kinderen gelukkig zijn in hun gezin. De tekst uit het boek van Meerhoff (2016) ondersteunt dit beeld: 'Want hoe jij er bent gekomen, daar hebben papa en mama samen voor gekozen. Papa is trots op zijn kindjes.' (Meerhoff, F., 2016).

Ook *Jij bent jij!* (2016) benadrukt de vanzelfsprekendheid en liefde binnen het gezin, waarbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen biologische en sociale relaties: 'Jij bent jij. Broer is broer en zus is zus. Papa is papa en mama is mama. (...) Donor is donor.' (Meerhoff, F., 2016). Daarmee wordt duidelijk dat de genetische afkomst geen grote rol speelt in het dagelijkse gezinsleven, en dat de nadruk ligt op de onderlinge relaties binnen het gezin.

Figuur 6

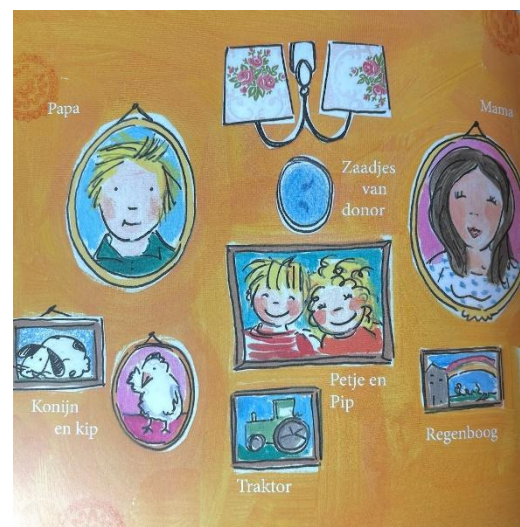
Blij gezin met twee moeders

Noot. Overgenomen uit *Twee mama's*, door H. Druvert, 2019, p. 4.

Figuur 7

Familiefoto's van gezin met

Noot. Overgenomen uit *Jij bent jij*, door F. Meerhoff, 2016, p. 19.

In *Twee mama's* (2013) wordt de gelijkwaardigheid van beide moeders benadrukt, ondanks het feit dat slechts één van hen het kind heeft gedragen: 'Sanne heeft twee mama's. Ze is gegroeid in de buik van de een, maar allebei hebben ze haar op de wereld gezet. Zij zijn haar ouders.' (Pardi, F., 2013). Op deze manier benadrukken de boeken het idee dat ouderschap niet per definitie biologisch bepaald is, maar voortkomt uit liefde en zorg.

In geen enkel boek wordt getwijfeld aan de validiteit van deze gezinsvormen. Er is geen sprake van conflicten, spanningen of vragen rondom de gezinsstructuur. De gevoelens die worden geuit, zowel door kinderen als door ouders, zijn overwegend harmonieus en liefdevol. In *Jij bent jij* (2016) wordt bijvoorbeeld gezegd: 'Donor was blij dat hij de zaadjes had kunnen geven.' (Meerhoff, F., 2016). Ook is er een illustratie te zien waarbij een foto van de donorzaadjes aan de fotomuur hangt bij de familie (zie figuur 7). Daarmee dragen de boeken bij aan een normaliserend beeld van gezinnen die via kunstmatige bevruchting zijn ontstaan.

Verhalende versus informatieve boeken

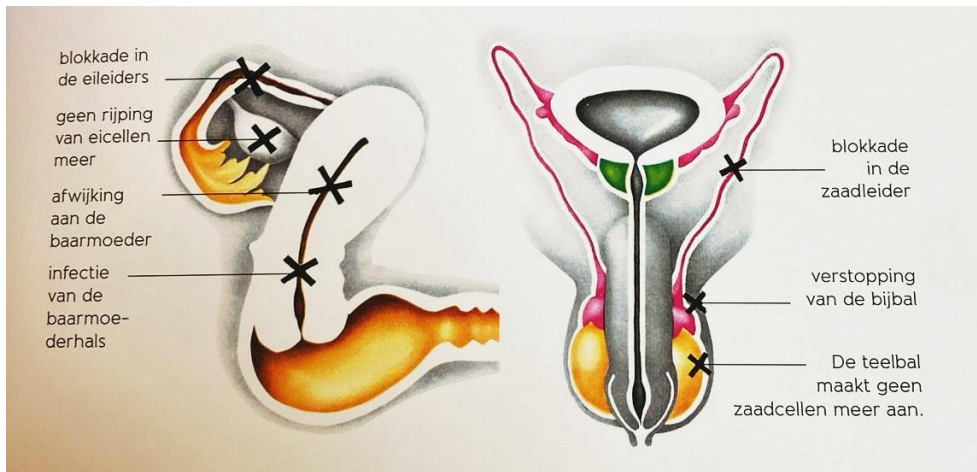
Er is een duidelijk verschil zichtbaar tussen informatieve en verhalende boeken in de manier waarop zij kunstmatige bevruchting beschrijven. Informatieve boeken besteden vaak expliciet aandacht aan de medische en emotionele aspecten van het traject. Zo wordt benoemd dat een ivf-behandeling niet altijd succesvol is: 'Maar ivf is niet altijd succesvol.' (Kahn-Nathan, J. & Cohen, J., 2019), en dat het proces belastend kan zijn: 'Een baby krijgen via ivf is niet zo simpel. Het duurt soms lang en het is niet altijd leuk voor de mensen die het doen.' (Druvert, H., 2019). In deze boeken ligt de nadruk op het overbrengen van feitelijke informatie, inclusief de mogelijke moeilijkheden en emoties die kunnen spelen bij kunstmatige bevruchting.

In tegenstelling tot deze informatieve boeken blijft de complexiteit die kan komen kijken bij kunstmatige bevruchting in de verhalende boeken grotendeels achterwege. In plaats daarvan ligt de focus op de kindervens, liefde en het ontstaan van een gezin: ‘Sanne heeft twee mama’s. Ze is gegroeid in de buik van de een, maar allebei hebben ze haar op de wereld gezet.’ (Pardi, F., 2013). Deze verhalen bieden daarmee een bevestigende presentatie van gezinnen die via kunstmatige bevruchting zijn ontstaan. De geboorte van het kind wordt gerepresenteerd als vanzelfsprekend en wenselijk, zonder dat er aandacht is voor eventuele obstakels of twijfels in het proces.

Deze verschillen in benadering hangen samen met de functie van het boek: informatieve boeken lijken vooral gericht op kennisoverdracht, terwijl verhalende boeken eerder een gevoel van herkenning en normalisering willen oproepen. Ook is er een verschil in het type afbeeldingen dat wordt gebruikt in informatieve en verhalende boeken. Informatieve boeken bevatten vaak technische illustraties ter ondersteuning of aanvulling van de tekst. Verhalende boeken gebruiken daarentegen vooral plaatjes die de verhaallijn visueel ondersteunen, maar geen aanvullende feitelijke informatie bieden. Beide genres dragen op hun eigen manier bij aan het bespreekbaar maken van kunstmatige bevruchting, maar belichten verschillende aspecten van het onderwerp.

Figuur 8

Zaad- en eileider defecten

Noot. Overgenomen uit *Seksuele voorlichting in vraag en antwoord*, door J. Kahn-Nathan & J. Cohen, 2019, p. 47.

Naast de inhoudelijke benadering verschillen de boeken ook duidelijk in taalgebruik. Informatieve boeken maken gebruik van specifieke, vaak medische terminologie om kunstmatige bevruchting uit te leggen. Begrippen als ‘eicel’, ‘zaadcel’, ‘eileider’ en ‘ivf’ worden benoemd en toegelicht, soms ondersteund met illustraties die de anatomie of het behandelproces verduidelijken. Een voorbeeld hiervan is figuur 8, waarin een defecte zaad- en eileider wordt weergegeven, waarmee de oorzaak van vruchtbaarheidsproblemen visueel inzichtelijk wordt gemaakt. Dit type taalgebruik is gericht op het overbrengen van kennis en sluit aan bij een educatieve insteek.

Verhalende boeken hanteren daarentegen een veel eenvoudiger, verhalende taal waarin medische termen versimpeld zijn of soms vrijwel ontbreken: ‘Meestal als er kinderen komen, geeft de papa het zaadje en mama het eitje.’ (Meerhoff, F., 2016). In plaats van technische uitleg ligt de nadruk op gevoelens, relaties en de wens om een gezin te vormen. Er wordt gesproken over ‘een baby maken’ of ‘in mama’s buik groeien’, zonder verdere uitleg over hoe het proces exact verloopt. Deze keuze draagt bij aan de toegankelijkheid van de verhalen voor jongere kinderen en zorgt ervoor dat het onderwerp kunstmatige bevruchting

wordt gepresenteerd als iets normaals en vanzelfsprekends. Deze verschillen in taalgebruik weerspiegelen daarmee ook de onderliggende doelen van de boeken: informeren versus normaliseren.

Samenvattend zijn er uiteenlopende manieren waarop kunstmatige bevruchting wordt behandeld in de geanalyseerde boeken. Informatieve boeken leggen hierbij de nadruk op medische uitleg, verschillende technieken (zoals ivf en inseminatie) en mogelijke emotionele of praktische uitdagingen. Verhalende boeken kiezen juist voor een meer bevestigende en toegankelijke insteek, waarbij de nadruk ligt op liefde, kinderwens en het ontstaan van een gezin. Taalgebruik en illustraties sluiten aan bij de leeftijd van de doelgroep: jongere kinderen krijgen eenvoudige zinnen en visuele ondersteuning, terwijl oudere kinderen vaker worden geconfronteerd met medische termen en gedetailleerde uitleg. Ook motieven voor kunstmatige bevruchting komen aan bod, met onvruchtbaarheid als meest genoemde reden, maar er is ook, al is het beperkt, aandacht voor koppels van hetzelfde geslacht en alleenstaand ouderschap. Daarnaast wordt in sommige boeken expliciet aandacht besteed aan diverse gezinsvormen, zoals twee-moedergezinnen of gezinnen die gebruik hebben gemaakt van donorconceptie, waarbij de toon overwegend normaliserend is. Tot slot wordt ouderschap vrijwel altijd neergezet als liefdevol en vanzelfsprekend, ongeacht de biologische relatie, waarmee de boeken bijdragen aan een inclusief beeld van gezinnen die via kunstmatige bevruchting zijn ontstaan.

Conclusie

In dit onderzoek stond de vraag centraal: *Hoe wordt kunstmatige bevruchting beschreven en geïllustreerd bij het thema voortplanting in seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen?* Door de analyse van verschillende boeken is een beeld verkregen van de wijze waarop kunstmatige bevruchting aan kinderen tussen de 4 en 15 jaar wordt beschreven en geïllustreerd in deze bronnen. In acht van de negen geanalyseerde boeken komt kunstmatige bevruchting aan bod, wat erop wijst dat het onderwerp inmiddels breed wordt erkend als relevant binnen seksuele voorlichting voor kinderen.

Uit dit kwalitatieve onderzoek blijkt dat er grote verschillen zijn in de manier waarop kunstmatige bevruchting wordt beschreven. Informatieve boeken geven vaak gedetailleerde uitleg over technieken zoals ivf en inseminatie, gebruiken medische termen en bevatten illustraties van bijvoorbeeld de anatomie of het laboratoriumproces. Verhalende boeken kiezen daarentegen voor een toegankelijke, vereenvoudigde beschrijving, waarin het proces wordt geïntegreerd in een verhaal over liefde, kinderwens en gezinsvorming. In deze boeken ondersteunen de illustraties voornamelijk de verhaallijn en dragen zij bij aan de sfeer en het begrip van het verhaal. Het taalgebruik en de illustratiestijl verschillen bovendien per leeftijdsgroep, waarbij jongere kinderen eenvoudigere taal en visuele ondersteuning krijgen, terwijl oudere kinderen worden aangesproken met meer feitelijke informatie en illustraties die aanvullende informatie geven.

Concluderend laat dit onderzoek zien dat seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen kunstmatige bevruchting op diverse manieren presenteren, afhankelijk van het type boek, de doelgroep en de intentie van de auteurs. Waar informatieve boeken gericht zijn op kennisoverdracht, leggen verhalende boeken de nadruk op normalisering en inclusiviteit. Beide benaderingen dragen op hun eigen manier bij aan het bespreekbaar maken van kunstmatige bevruchting, al blijft de representatie van gezinsdiversiteit en alternatieve

ouderschapsvormen in veel boeken nog beperkt. Er ligt daarmee nog ruimte voor verdere ontwikkeling en verruiming van het perspectief binnen deze boeken.

Discussie

Inhoudelijke reflectie

Dit onderzoek laat zien dat kunstmatige bevruchting in seksuele voorlichtingsboeken op verschillende manieren en met verschillende doelen wordt behandeld. In bijna elk boek komt kunstmatige bevruchting aan bod. Deze bevinding sluit aan bij het theoretisch kader, waarin werd benadrukt dat seksuele voorlichting inclusiever moet worden en dat kunstmatige bevruchting hierin een rol speelt.

Tegelijkertijd laat het onderzoek ook zien dat er inhoudelijke verschillen bestaan in de benadering van het onderwerp. Informatieve boeken focussen vooral op uitleg en processen, terwijl verhalende boeken het onderwerp op een toegankelijke en normaliserende manier verwerken in een verhaal over liefde en gezin. Deze tweedeling tussen een narratieve benadering sluit aan bij inzichten uit de literatuur over hoe kinderen informatie verwerken: feitelijke uitleg is belangrijk, maar verhalen helpen kinderen om zich met de inhoud te identificeren (Nikolajeva & Scott, 2000).

Een opvallende bevinding is dat er nauwelijks aandacht is voor bepaalde ethische of psychosociale aspecten die in het theoretisch kader wel als belangrijk worden genoemd. Zo blijven onderwerpen als het recht op afstammingsinformatie, de rol van de donor en de emotionele beleving van het kind vrijwel volledig onbesproken in de boeken. Dit staat haaks op literatuur die stelt dat kinderen behoefte hebben aan transparantie en dat het bespreekbaar maken van afkomst kan bijdragen aan psychologisch welzijn (Golombok et al., 2002; Sophie, A., 2023). Weitzman et al. (1972) toonden al aan dat veel kinderboeken een sterk eenzijdig en gesimplificeerd beelden presenteren, waarin weinig ruimte is voor nuance, tegenstrijdige gevoelens of alternatieve perspectieven. De resultaten van dit onderzoek sluiten hierbij aan:

ook in de geanalyseerde boeken blijft sprake van een beperkte en vaak eenduidige representatie, waarin belangrijke thema's nauwelijks of geheel ontbreken.

De literatuur van Golombok en collega's (1995, 2002) laat zien dat kinderen die zijn verwerkt via donorconceptie over het algemeen goed functioneren, maar dat geheimhouding rondom hun afkomst ook spanningen met zich mee kan brengen. Hoewel negatieve effecten op jonge leeftijd niet direct zichtbaar zijn, wordt erop gewezen dat openheid op latere leeftijd belangrijk kan zijn voor de identiteitsontwikkeling van het kind (Golombok et al., 2002; Blake et al., 2012). Dat veel kinderboeken dit onderwerp vermijden, kan te maken hebben met de wens om het thema toegankelijk en 'veilig' te houden, maar hierdoor ontbreekt mogelijk een belangrijke pedagogische ingang om gevoelens van verwarring of onzekerheid bespreekbaar te maken.

Wat niet expliciet naar voren kwam in het theoretisch kader, maar wél duidelijk zichtbaar werd in de analyse, is het verschil in taalgebruik en illustratiestijl tussen boeken voor jongere en oudere kinderen. In boeken voor jongere kinderen overheerst vereenvoudigde, verhalende taal, terwijl boeken voor oudere kinderen vaker gebruikmaken van medische termen en procesmatige uitleg. Deze observatie sluit aan bij ontwikkelingspsychologische inzichten over leeftijdsspecifieke communicatie (Hassamancıoğlu en Ceylan, 2023), maar komt in eerder onderzoek naar voorlichtingsboeken zelf nauwelijks voor (Hassamancıoğlu en Ceylan, 2023).

Sterke punten van het onderzoek

In dit onderzoek is gestreefd naar een zo hoog mogelijke betrouwbaarheid door het toepassen van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Eén van de boeken is door twee onafhankelijke onderzoekers gecodeerd, waarna de codes met elkaar zijn vergeleken en besproken. Op basis van deze vergelijking zijn de codes aangescherpt en specifieker gemaakt,

wat heeft bijgedragen aan de objectiviteit en betrouwbaarheid van het onderzoek. Daarnaast werd het coderingsschema tijdens het analyseren voortdurend aangescherpt op basis van nieuwe inzichten, waarbij telkens teruggekoppeld werd naar relevante literatuur. Dit iteratieve proces zorgde ervoor dat de analyse steeds beter aansloot op het onderzoeksdoel.

Daarnaast draagt dit onderzoek bij aan bestaande literatuur over seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen, met een specifieke focus op kunstmatige bevruchting (Ferguson, R. M., Vanwesenbeeck, I. & Knijn, T., 2008). Hoewel er al onderzoek is gedaan naar seksuele voorlichting in het algemeen, is de manier waarop kunstmatige bevruchting hierin wordt gepresenteerd tot nu toe beperkt onderzocht (Hassamancioğlu en Ceylan, 2023). Dit onderzoek levert een waardevolle bijdrage aan een tot nu toe onderbelicht aspect van seksuele voorlichting door inzicht te geven in de variatie tussen informatieve en verhalende boeken en de manier waarop kinderen via deze boeken kennismaken met verschillende vormen van gezinsvorming.

Beperkingen van het onderzoek

Er moet rekening gehouden worden met het feit dat er één boek door twee onafhankelijke onderzoekers is geanalyseerd. Als dit bij meerdere boeken was gedaan, was de betrouwbaarheid hoger geweest.

Daarnaast zijn er slechts 9 boeken geanalyseerd. Als de analyse zou zijn uitgevoerd met meer boeken, zouden de resultaten van het onderzoek mogelijk kunnen afwijken van de huidige resultaten.

Tot slot is er alleen gekeken naar wat in boeken staat, niet naar hoe en door wie ze worden voorgelezen. De manier waarop een boek wordt voorgelezen heeft daarentegen wel invloed op hoe een kind de informatie op zich neemt.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Er zou vervolgonderzoek gedaan kunnen worden naar hoe kunstmatige bevruchting aan bod komt in educatief voorlichtingsmateriaal, met als doel om de effectiviteit van dit materiaal te beoordelen en mogelijke tekortkomingen in het huidige onderwijs te signaleren.

Ten tweede zou nader onderzoek kunnen worden verricht naar de wijze waarop seksuele voorlichtingsboeken voor kinderen worden voorgelezen. Daarbij kan worden gekeken met wie en op welke manier de boeken worden gebruikt, bijvoorbeeld of ouders aanvullende informatie geven, bepaalde passages overslaan of welke toon zij hanteren tijdens het voorlezen. Een dergelijk onderzoek kan worden uitgevoerd aan de hand van een observatie.

Ten derde is met dit onderzoek een basis gelegd voor verder onderzoek naar de manier waarop kinderen verschillende boekvormen ervaren en begrijpen. Daarom zou vervolgonderzoek kunnen verkennen hoe kinderen verhalende en informatieve presentaties van thema's als kunstmatige bevruchting verwerken, en in hoeverre dit invloed heeft op hun beeldvorming over voortplanting en gezinsvorming.

Ook zou er historisch onderzoek kunnen worden gedaan naar de verandering van de representatie van kunstmatige bevruchting door verschillende tijdperken heen. Zo zouden er trends of patronen ontdekt kunnen worden en is het wellicht beter te begrijpen hoe maatschappelijke verschuivingen de inhoud van seksuele voorlichting hebben veranderd, en dan vooral met oog op kunstmatige bevruchting. Een dergelijk historisch perspectief is eerder succesvol toegepast door Backman Prytz (2024), die laat zien hoe de representatie van masturbatie in Zweedse schoolboeken en richtlijnen veranderde tussen 1945 en 2000. Deze analyse maakt inzichtelijk hoe seksuele normen over tijd worden (her)onderhandeld binnen educatieve contexten. Een vergelijkbare benadering zou kunnen bijdragen aan beter begrip

van hoe en waarom kunstmatige bevruchting al dan niet zichtbaar werd in voorlichtingsmateriaal voor kinderen.

Tot slot zou een vergelijkbaar onderzoek kunnen worden uitgevoerd, maar dan met een bredere selectie aan seksuele voorlichtingsboeken. Dit zou de validiteit en generaliseerbaarheid versterken, doordat er kan worden onderzocht of dezelfde conclusies standhouden bij een grotere hoeveelheid boeken.

Referentielijst

- Asplund, K. (2019). Use of in vitro fertilization—ethical issues. *Upsala Journal of Medical Sciences*, 125(2), 192–199. <https://doi.org/10.1080/03009734.2019.1684405>
- Backman Prytz, S. (2023). The Textbook Masturbator: A Renegotiated Discourse in Official Swedish Sex-Education Guidelines and Textbooks, circa 1945–2000. *History of Education Quarterly*. [doi:10.1017/heq.2023.24](https://doi.org/10.1017/heq.2023.24)
- Bartelink, B. E., & Wiering, J. (2020). Speaking the body: Examining the intersections of sexuality, secularity and religion in Dutch sexuality education. In S.-J. Page & K. Pilcher (Eds.), *Embodying religion, gender and sexuality* (pp. 76–92). Routledge. https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/155873256/Accepted_Version.SpeakingtheBody.pdf
- Blake, L., Casey, P., Jadv, V., & Golombok, S. (2012). Marital stability and quality in families created by assisted reproduction techniques: A follow-up study. *Reproductive BioMedicine Online*, 25(6), 678–683. <https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2012.09.006>
- Boeije, H. (2002). A Purposeful Approach to the Constant Comparative Method in the Analysis of Qualitative Interviews. *Quality and Quantity*, 36, 391–409. <https://rug.on.worldcat.org/oclc/5650309883>
- Botelho, M. J., & Rudman, M. K. (2009). *Critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows, and doors*. Routledge.
- Breuner, C. C., Mattson, G., Committee on Adolescence, & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2016). Sexuality education for children and adolescents. *Pediatrics*, 138(2), e20161348. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1348>
- Cense, M., de Grauw, S., & Vermeulen, M. (2020). ‘Sex is not just about ovaries’: Youth participatory research on sexuality education in the Netherlands. *International Journal*

of Environmental Research and Public Health, 17(22), 8587.

<https://doi.org/10.3390/ijerph17228587>

De Looze, M., Meijburg, S., Vermeulen, M., Lips, R., & Van Ditzhuijzen, J. (2023). *Positieve en inclusieve seksuele vorming in het voortgezet onderwijs: barrières en succesvolle benaderingen van docenten*. Universiteit Utrecht.

Edwards, J. N. (1991). New conceptions: Biosocial innovations and the family. *Journal of Marriage and Family*, 53(2), 349-360. National Council on Family Relations.

<https://www.jstor.org/stable/352904>

Ferguson, R. M., Vanwesenbeeck, I. & T. Knijn (2008) A matter of facts... and more: An exploratory analysis of the content of sexuality education in The Netherlands, *Sex Education*, 8:1, 93-106, <https://doi.org/10.1080/14681810701811878>

Gerrits, T., Kroes, H., Russell, S., & van Rooij, F. (2023). Breaking the silence around infertility: A scoping review of interventions addressing infertility-related gendered stigmatisation in low- and middle-income countries. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 31(1), 2134629. <https://doi.org/10.1080/26410397.2022.2134629>

Golombok, S., Cook, R., Bish, A., & Murray, C. (1995). Families created by the new reproductive technologies: Quality of parenting and social and emotional development of the children. *Child Development*, 66(2), 285-298. <https://doi.org/10.2307/1131578>

Golombok, S., MacCallum, F., Goodman, E., & Rutter, M. (2002). Families with children conceived by donor insemination: A follow-up at age twelve. *Child Development*, 73(3), 952–968. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00449>

- Hassamancıoğlu, U., & Ceylan, Ş. (2023). Sexual development: Reproduction in children's books. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 56(2), 651–704.
<https://doi.org/10.30964/auebfd.953130>
- Hsieh, H.F. & Shannon, S.E (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-1288
<https://rug.on.worldcat.org/oclc/5725459088>
- Hummel, W. P., & Kettel, L. M. (1997). Assisted reproductive technology: The state of the ART. *Annals of Medicine*, 29(3), 207–214.
<https://doi.org/10.3109/07853899708999338>
- Imrie, S., & Golombok, S. (2020). Impact of new family forms on parenting and child development. *Annual Review of Developmental Psychology*, 2, 295–316.
<https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-070220-122704>
- Krebbekx, W. (2018). What else can sex education do? Logics and effects in classroom practices. *Sexualities*, 22(7–8), 1325–1341.
<https://doi.org/10.1177/1363460718779967>
- Kieffer, G. H. (1980). IVF: In vitro fertilization. *The American Biology Teacher*, 42(4), 211-218, 231. University of California Press on behalf of the National Association of Biology Teachers. <https://www.jstor.org/stable/4446902>
- Liang, J. Y., & Bowcher, W. L. (2019). Legitimizing sex education through children's picture books in China. *Sex Education*, 19(3), 329–345.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1530104>

- Naezer, M., Rommes, E., & Jansen, W. (2017). Empowerment through sex education? Rethinking paradoxical policies. *Sex Education, 17*(6), 712–728.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1362633>
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2000). The Dynamics of Picturebook Communication. *Children's Literature in Education, 31*(4), 225–239.
<https://doi.org/10.1023/a:1026426902123>
- Pound, P., Langford, R., & Campbell, R. (2017). What do young people think about their school-based sex and relationship education? A qualitative synthesis of young people's views and experiences. *BMJ Open, 6*(9), e011329. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-011329>
- Shelton, K. H., Boivin, J., Hay, D., van den Bree, M. B. M., Rice, F. J., Harold, G. T., & Thapar, A. (2009). Examining differences in psychological adjustment problems among children conceived by assisted reproductive technologies. *International Journal of Behavioral Development, 33*(5), 385–392.
<https://doi.org/10.1177/0165025409338444>
- Sophie, A. (2023). Artificial insemination: A modern technique in reproductive science. *Journal of Labor and Childbirth, 6*(5), 133–134.
<https://www.openaccessjournals.com/articles/artificial-insemination-a-modern-technique-in-reproductive-science-17105.html>
- Sunderland, J. (2011). Language, gender and children's fiction. *Continuum*.
<https://archive.org/details/languagegenderch0000sund/page/n7/mode/1up>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2018). International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach (Revised edition). *UNESCO*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>

- Wan Nawi, W. N., Kai Sze, A., Yeong, L., Ling, Y., Ibrahim, A., & Jing, V. (2021). “But not as detailed as including teaching the private part”: Malaysian preschool teachers’ understanding on the implementation of sexuality education in preschools. *Southeast Asia Early Childhood Journal*, 10(Special Issue), 40–52.
<https://doi.org/10.37134/saecj.vol10.sp.4.2021>
- Weaver, S. M., Clifford, E., Hay, D. M., & Robinson, J. (1997). Psychosocial adjustment to unsuccessful IVF and GIFT treatment. *Patient Education and Counseling*, 31(1), 7–18. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0738-3991\(97\)01005-7](https://doi.org/10.1016/S0738-3991(97)01005-7)
- Weitzman, L. J., Eifler, D., Hokada, E., & Ross, C. (1972). Sex-role socialization in picture books for preschool children. *American Journal of Sociology*, 77(6), 1125–1150.
<https://www.jstor.org/stable/2776222>

Boekenlijst

Druvert, H. (2019). *Geboorte*. Fontaine Uitgevers

Fiske, A. (2020). *Hoe worden baby's gemaakt?* Em. Querido's Uitgeverij

Harris, R.H. (2015). *Seks en zo*. Gottmer

Herzog, A. (2018). *Wat groeit er in mama's buik?* De Vier Windstreken

Kahn-Nathan, J. en Cohen, J. (2019). *Seksuele voorlichting in vraag en antwoord*. Centrale uitgeverij Deltas

Meerhoff, F. (2016). *Jij bent jij!* Uitgeverij Paris Books

Oud, P. (2021). *Waar komen baby's vandaan?* Clavis

Pardi, F. (2013). *Twee mama's*. De Vier Winkstreken

Soledad, B. (2016). *Hoe maak je een baby?* Davidsfonds Infodok

Bijlagen

Bijlage 1: codeboom

